

Bokanmälningar

Torsten Gårdlund:

Knut Wicksell – rebell i Det nya riket

Det var en trevlig överraskning att Torsten Gårdlunds biografi *Knut Wicksell – rebell i Det nya riket*, som första gången publicerades 1956, har givits ut i en ny upplaga (SNS Förlag, 1990, 416s). Det ger upphov till frågan varför denna bok, som mottogs så väl vid första utgåvan och som översatts till engelska 1958, har givits ut igen.

Flera orsaker kan ha legat bakom detta beslut. Först och främst dyker Wicksells teorier, eller snarare deras ekon, ständigt upp. Till exempel påbörjades en bred diskussion av problem inom kapital- och produktionsteorin under 1960-talet som fortsatte in på 1980-talet. Hit hörde kontroverserna mellan "de två Cambridge-skolorna" om frågor som *switching* och *re-switching* av produktionsmetoder som svar på tekniska innovationer och ränteförändringar.

Ursprunget till denna kontrovers var ett fenomen inom kapitalteorin som kallas "Wickselleffekten". Den härrör från Wicksells distinktion mellan arbetets och kapitalets samhälleliga och privata marginalproduktivitet. Han påstod nämligen att de båda marginalproduktiviteterna var lika för arbetskraften men inte för kapitalet.

Den senare skapas då sparande investe-

ras i produktion av realkapital. Men då investeringarna ökar i tider med nära full sysselsättning, stiger vanligtvis också lönerna. Härigenom "absorberar" löneökningarna en del av sparandet, som annars kunde använts för produktion av ytterligare realkapital. Under konkurrens, då kapitalets privata marginalproduktivitet blir lika med relevanta räntor, kommer denna att bli högre än motsvarande samhälleliga marginalproduktivitet, dvs den som skulle ha erhållits om hela sparandet hade investerats i produktionen av kapitalvaror utan någon partiell absorption i form av högre löner.

Denna diskrepans, den sk Wickselleffekten, blir större ju större och ju mer varaktiga investeringsobjekten är, tex uppförandet av elkraftstationer jämfört med investeringar för att öka antalet butiker i något detaljhandelsföretag.

Under senare delen av 1960-talet och under 1970-talet uppstod också en ny skola för offentlig finansiering, den sk *public choice*-skolan, som ursprungligen baserades på verk av J M Buchanan och G Tullock, vilka båda i hög grad inspirerades av Wicksells analys i hans *Finanztheoretische Untersuchungen* [1896].¹

Hans lärjungar

Under 1920-talet bildades vad man idag kallar Stockholmskolan av flera av Wick-

¹ Detta verk är det enda av de fem han skrev mellan 1893 och 1906 som inte har blivit översatt till engelska.

sells ledande lärjungar, till vilka Erik Lindahl och Bertil Ohlin hörde. Men man kan också hänföra Gunnar Myrdal till dessa, även om han egentligen var lärjunge till Gustav Cassel. Men med sitt bidrag i form av en immanent kritik av Wicksells monetära analys, blev Myrdal tillsammans med Lindahl och Ohlin en viktig medlem av den trio som grundade Stockholmsskolan, där alla var stolta över att bli betraktade som "wicksellianer".

Deras arbeten om ekonomisk politik för att hantera problemen i samband med den stora depressionen utvecklades i stor utsträckning på basis av Wicksells penning- och finanspolitiska analys från sekelskiftet. Som ett resultat skapade Stockholmsekonomen på 1930-talet alternativa förslag på återhämtning till dem som kom att härledas från Keynes *General Theory*.

Dessutom kom den politik som infördes i Sverige att visa sig vara effektivare och stabilare än den som härleddes från den "keynesianska revolutionen", åtminstone så som den senare kom att tillämpas i Storbritannien och USA. Detta visas av det faktum att Sveriges återhämtning betraktades som "fullständig" 1936, då landets BNP åter var högre än 1929 års nivå. Samtidigt hade Storbritannien och USA inte uppnått mycket mer än halva återhämtningen vid tiden för andra världskrigets utbrott.

Således har delar av det arv av ekonomisk teori som Wicksell formade från 1890 och framåt dykt upp gång på gång i förbättrad form för att tillhandahålla fruktbara ansatser och möjliga lösningar på besläktade problem decennier senare.

Detta har i stor utsträckning, mer efter hans död än under hans livstid, bidragit till Wicksells ställning som Skandinavians främste ekonom från omkring 1880 till 1930 och som en av världens ledande ekonomer. Hur han uppnått detta efter att ha startat sent med ekonomi, i trettiofemårsåldern, förklaras i två förstklassiga kapitel i Gårdlunds biografi. Dessa ägnas helt åt

utvecklingen av Wicksells ekonomiska teorier.

I kapitel 9, "Insatser inom pristeorin" (s 211–235) spåras Wicksells teorier om värde, fördelning, kapital och offentlig finansiering som utveckling från Jevons, Menger och Walras, neoklassicismens grundare, till deras närmaste efterföljare Böhm-Bawerk, von Wieser, Marshall, Wicksteed och Wagner. I kapitel 11, "Penningvärdet och dess reglering" (s 299–335) skissas penningpolitikens utveckling från Ricardo, Thornton och Tooke fram till och efter Knapp och Helfferich till Wicksells egen förklaring av sina "kumulativa processer" eller prisnivåerörelser och hur sådana kan förhindras.

För nutida och framtida studenter som är intresserade av förhållandevis sen historia om ekonomiskt tänkande utgör dessa kapitel en utmärkt introduktion till djupare studier av Wicksells avhandlingar men också till studier av flera av hans sociopolitiska skrifter och de viktigare av hans, nästan 90-tal, artiklar, som han lät publicera i *Ekonomisk Tidskrift* och i den tyska tidskriften *Conrads Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*.

Hans liv

Låt det ovanstående tjäna som en översikt över Wicksells betydelse som ekonomisk teoretiker så att vi nu kan övergå till hans liv, vilket Gårdlund ägnar den större delen av biografien. Wicksells liv uppdelar sig enkelt i tre perioder. Den första omfattar hans första 29 år fram till 1880, dvs perioden innan han blev ökad. Den andra perioden karakteriseras av den långa kamp som han och hans unga familj måste föra innan han blev utnämnd till extra ordinarie professor vid Lunds universitet år 1901 (vid en ålder av 50 år). Den tredje perioden omfattar hans sista tjugofem år, varav femton i aktiv tjänst som professor och därefter som emeritus då han fortsatte att engagera sig i forskning m m fram

till sin död i maj 1926, ett halvt år före hans 75-årsdag.

Gårdlunds beskrivning av Wicksells karriär är en mycket spännande berättelse, där var och en av en följd av personliga kriser får en positiv, bättre lösning än förväntad. Här kan vi bara återberätta fragment av den historien.

Som den yngste av fem barn i sin fars blygsamma medelklassfamilj blev Knut uppmärksam i realskolan för sin ovanliga begåvning i matematik. 1869, vid 18 års ålder, blev han inskriven vid Uppsala universitet för att studera matematik och fysik. Till en början gjorde han snabba framsteg och slutförde sin filosofie kandidatexamen *cum laude* på lite mer än två år. Därefter blev han involverad i studentkårsaktiviteter och som ordförande måste han hålla offentliga, avgiftsbelagda föredrag samt skriva artiklar för ett flertal tidningar och organisationer. Detta fördröjde hans studier så att han inte fullgjorde sin licentiatexamen i fysik och matematik förrän 1885. Därefter ändrade han sitt huvudintresse till ekonomi, i vilket han efter stipendiestödda studier i England och Tyskland erhöll doktorsgraden 1895 vid en ålder av 44 år.

En till synes obetydlig händelse som fick en viktig inverkan på resten av hans liv var när han 1878 läste en svensk översättning av ett arbete av Charles Drysdale, *The Elements of Social Science*, som publicerades redan 1854. Det konverterade honom till en ivrig neo-malthusian för resten av livet. År 1880 blev han tillfrågad av en nykterhetsförening i Uppsala om att ge en föreläsning om alkoholism och dess förhindrande. I denna hänförde han det övermåttliga alkoholbruket hos landets industriarbetare till fattigdomen och tristessen i deras familjeliv; en fattigdom som han påstod berodde på det alltför stora barnantalet. Han ivrade för att de skulle begränsa sig till maximalt tre barn per familj genom att använda preventivmedel. Strax därefter, i en andra föreläsning, vände han sig i första hand till

de unga arbetarna, som inte förrän i tjugooårsåldern tjänade tillräckligt för att kunna gifta sig och försörja en hustru. Han framhöll för dem att det enda val som var möjligt för deras sexliv var mellan celibat och prostitution. Han tillade att det borde vara en plikt för läkarna att bestämma vilka preventivmedel som är säkra och hälsosamma samt att informera och uppmuntra människor att använda sådana. Då dessa föreläsningar blev omskrivna i den lokala pressen och då de hade kränkt den allmänna, religiösa moralsynen och traditionen, gjorde de honom ökad.

Som radikal rationalist och fritänkare försvarade han sig kraftigt i skrift mot denna kritik. Han bevisade då gång efter annan att han var fullständigt orädd i att uttrycka sanningen som han såg den, oberoende av vilka konsekvenser det medförde för honom personligen och oavsett hur mycket den kränkte rådande moral och allmänna åsikter. Inom kort utvidgade han sin repertoar med att föreläsa om äktenskapet, om vilket han öppet förordade samvetsäktenskap eller samboförhållande. Han visade också att han kunde leva som han lärde. 1889 övertalade han en ung norska, Anna Bugge, att ingå ett sådant informellt förhållande med honom. Detta informella äktenskap varade under resten av hans liv och nästan hela hennes, då hon endast överlevde honom med mindre än två år till 1928.

Mångfacetterad

Allt eftersom tiden gick blev han tvungen att ge allt fler avgiftsbelagda föreläsningar och att skriva om sociala problem som korrespondent för flera tidningar för att kunna försörja sig och de sina, dvs Anna och så småningom två söner, Sven och Finn. Därför utvidgade han sin repertoar till att, *inter alia*, ge föreläsningar över (i) utvidgning av den allmänna rösträtten, (ii) lagstiftning för arbetstidsbegränsning, (iii) striktare och mer progressiv beskatt-

ning av inkomster och arv, (iv) förslag om socialförsäkringar och skriva artiklar om (v) fördelar och nackdelar med kooperativa företag och industrier (då kallad allianser mellan arbetare och arbetsgivare) i jämförelse med kollektivt statligt ägarskap under socialism. Således utvecklades Wicksell till en mångfacetterad radikal samhällsreformator.

Följaktligen valde Gårdlund som underrubrik till sin biografi "Rebell i Det nya riket" som karakteristik av Wicksells roll i Sverige. Han lånade detta epigram från August Strindberg. "Det nya riket" hänför sig till den stora samhälleliga förändring Strindberg hade förutsett skulle komma efter den parlamentariska reformen 1866. Då förändrades den gamla riksdagen med de fyra stånden till en demokratiskt vald tvåkammarsdag, visserligen med en begränsad, inkomstbaserad rösträtt. I en av sina föreläsningar påtalade Wicksell att endast ca 20 procent av de vuxna männen hade nödvändiga inkomster för att kunna rösta under 1890-talet. Strindberg blev besviken, då han inte fann att någon påtaglig social förändring hade skett sedan 1866 och hänförde detta till samhällelig tröghet. Denna, betonade han, kunde bara bli hävd om man förmådde ledande samhällskritiker att uttala sig kraftfullt för att väcka folket. Detta var ett budskap som Wicksell tog till sitt hjärta.

För sin frispråkighet blev han inte alltid beviljad strafflöshet. När han sökte till svenska universitet, to m för en lågavlönad docentur, blev han avvisad på grund av sitt rykte och detta trots att han hade publicerat sin första viktiga avhandling, *Über Wert, Kapital und Rente* [1893].² Han blev faktiskt också straffad långt senare, 1909. Då var han professor vid Lunds universitet och hade på en föreläsning uttryckt sig skämtsamt om den obehälgade avlelsen. Då blåste några fundamentalister nytt liv i den gamla lagen om hädelse, vilken inte hade varit i kraft på länge. Man ställde Wicksell inför domstol

och trots protester från studentorganisationer och större delen av pressen blev han fälld och dömd till två månaders fängelse. Som en artighet fick han välja fängelse. Han avtjänade sitt straff i fängelset i Ystad, där hans cell hade ett fönster som vette mot vattnet. Han använde sin påtvingade ledighet till att producera en skrift om trenden i den svenska befolkningens tillväxt, köns- och ålderssammansättning.

Låt det föregående tjäna som en fragmentrisk sammanfattning av Gårdlunds biografi. Endast en ytterligare kommentar är nödvändig. Efter många års universitetsundervisning med ekonomisk doktrin historia som en av mina specialiteter har jag läst ett tämligen stort antal biografier, böcker och artiklar om bemärkta ekonomer, tex om Walras, Menger, Marshall, Mitchell och inte minst Harrods biografi över Keynes. Med hänsyn till den grundliga genomgången av arkivmaterial och den sympatiska och känsliga behandlingen, ofta uppblandad med mycken humor, kan ingen av de föregående jämföras i kvalitet med vad Gårdlund skrivit i *Knut Wicksell – rebell i Det nya riket*.

Professor emeritus CARL G UHR
Department of Economics
University of California, Riverside

Översättning från engelskan
av GUNILLA BORNMALM-JARDELÖW

² Wicksells fem avhandlingar är:

- (i) *Über Wert, Kapital und Rente* [1893].
- (ii) *Finanztheoretische Untersuchungen* [1896].
- (iii) *Geldzins und Güterpreise* [1898].
- (iv-v) *Vorlesungen über Nationalökonomie*, vol I [1901] och vol II [1906].